

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΑΕΙ (16/05 – 15/07/2022)

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ : ΜΑΡΙΕΤΤΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΛΟΣ ΔΣ, ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Τίτλος : «Η Στρατηγική Πυξίδα και η θέση των ΗΠΑ»

ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ : ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΠΛΙΑΚΟΣΤΑΜΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : Δρ. ΜΑΙΡΗ ΠΑΠΑΣΧΟΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΕΛΟΣ ΕΛΙΣΜΕ , ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΘΕΜΑΤΩΝ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

ΗΜ/ΝΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: 07/07/22

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	3
Εισαγωγή.....	4
Α' Μέρος – Η στρατηγική πυξίδα	
Στρατηγική αυτονομία και κουλτούρα.....	5
Η ευρωπαϊκή θέαση των ΗΠΑ μέσω της πυξίδας	6
Β' Μέρος: Η θέση των ΗΠΑ στην ανάπτυξη ευρωπαϊκού αμυντικού πυλώνα	
Ιστορικό ευρωατλαντικών σχέσεων.....	7
Το ΝΑΤΟ και οι ΗΠΑ ως σταθερός εγγυητής ασφαλείας	9
Συμπεράσματα	11
Βιβλιογραφία	12

Περίληψη

Από το 1945 και έπειτα, η παρουσία των Ηνωμένων Πολιτειών στην ευρωπαϊκή ήπειρο καθίσταται απαραίτητη. Η Ευρώπη έκανε διάφορες προσπάθειες για την ενίσχυση της αμυντικής της συνεργασίας, αλλά και τα ίδια τα κράτη μέλη διαφύλασσαν ως κόρη οφθαλμού τα θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας από την κοινοτική διαδικασία, θεωρώντας τα ως τον πυρήνα της κρατικής κυριαρχίας. Εν όψει των γεωπολιτικών αλλαγών και των επικείμενων απειλών, η ΕΕ στις 21 Μαρτίου του 2022 προχώρησε στην ανάπτυξη ενός σχεδίου δράσης για την ενίσχυση της πολιτικής στον τομέα άμυνας και ασφάλειας για να αναδειχθεί ως ένας ισχυρός γεωπολιτικός δρών, σύμμαχος και πάροχος ασφαλείας για τους Ευρωπαίους πολίτες. Τρία είναι τα απαραίτητα στοιχεία για την επιτυχημένη ευρωπαϊκή αμυντική συνεργασία: η στρατηγική αυτονομία και κουλτούρα, και η «Στρατηγική Πυξίδα». Αυτό το νέο θεσμικό κείμενο έχει στόχο να ενισχυθεί η αμυντική πολιτική μέχρι το 2030 και εξηγεί λεπτομερώς ποιες ευθύνες θα αναλάβει η ΕΕ, για ποιους σκοπούς, και με τι είδους εκτελεστικές επιχειρήσεις ή μη, θα το επιτύχει. Οι ΗΠΑ για σειρά δεκαετιών εναντιώνονταν στην διάρθρωση ενός τέτοιου σχεδίου καθώς ανησυχούσαν για το μέλλον του ΝΑΤΟ, αλλά και των ιδίων, ως των κύριων εγγυητών της συλλογικής ασφάλειας. Ωστόσο, οι Ευρωπαίοι εξακολουθούν να θεωρούν τη Βορειοατλαντική Συμμαχία αλλά και τις ΗΠΑ ως τα θεμέλια της ειρήνης στη Γηραιά ήπειρο. Οι Αμερικανοί αρχίζουν πλέον να αναθεωρούν τον ευρωσκεπτικισμό τους, καθώς αντιλαμβάνονται ότι το κλειδί για την εδραίωση της σταθερότητας είναι η συνεργασία με μια ΕΕ που θα μπορεί να αναλάβει περισσότερες ευθύνες και θα είναι ισχυρότερος σύμμαχος, όχι μόνο για το ΝΑΤΟ, αλλά και για τα Ηνωμένα Έθνη.

Εισαγωγή

Μετά το τέλος του Β' ΠΠ, η συμμετοχή των ΗΠΑ στην ευρωπαϊκή άμυνα και ασφάλεια καθίσταται απαραίτητη για την εδραίωση της ειρήνης και της σταθερότητας στο διεθνές περιβάλλον. Εκείνη την εποχή, η ευρωπαϊκή ενοποίηση είχε την αμέριστη αμερικανική υποστήριξη. Τις βάσεις για το εν λόγω εγχείρημα τις έθεσε το Σχέδιο Σούμαν με τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) το 1957, η οποία ενσωμάτωσε τις απαιτούμενες για τον πόλεμο βιομηχανίες. Εν συνεχεία, το ομόνομο αμυντικό σχέδιο του Γάλλου Πρωθυπουργού Πλεβέν, επίσης έχαιρε υποστήριξης από τους Αμερικανούς, με σκοπό τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ¹) το 1952. Λαμβάνοντας αυτά υπόψιν του, ο Κόνραντ Αντενάουερ, ο πρώτος καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας, παραδέχθηκε ότι «οι Αμερικανοί ήταν οι καλύτεροι Ευρωπαίοι²».

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, και του Άμστερνταμ το 1996, δόθηκαν νέες αρμοδιότητες στην Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), όπου εντάσσονται όσα ζητήματα αφορούν στην διεκπεραίωση της άμυνας και της ασφάλειας της ΕΕ και των κρατών-μελών της. Οι ΗΠΑ εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για τον αντίκτυπο που θα είχε η ΚΕΠΠΑ στον μετέπειτα ρόλο του ΝΑΤΟ ως διεθνούς οργανισμού.

Στον χώρο της άμυνας και της ασφάλειας, οι διαδικασίες δρομολογούνται εξαιρετικά αργά λόγω της αντίληψης ότι η άμυνα πρέπει να παραμένει στην αρμοδιότητα του έθνους – κράτους³. Στις 21 Μαρτίου 2022 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ) ενέκρινε την πολυσυζητημένη Στρατηγική Πυξίδα της ΕΕ⁴: Ένα φιλόδοξο σχέδιο δράσης για την ενίσχυση της πολιτικής ασφάλειας και άμυνας στη Γηραιά ήπειρο έως το 2030 που αποσκοπεί στο να την καταστήσει ισχυρότερο και πιο ικανό πάροχο ασφάλειας για τους Ευρωπαίους πολίτες.

Σήμερα, στο πλαίσιο της αυξανόμενης γεωπολιτικής αναταραχής και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η Ένωση σε πολλά μέτωπα, η ανάγκη για μια νέα γενική στρατηγική και δη, στρατηγική αυτονομία, είναι πιο επιτακτική από ποτέ, καθώς ο ρωσο – ουκρανικός πόλεμος έκανε την επανεμφάνιση του συνοδευόμενος από νέες προκλήσεις και απειλές, με την αποτελεσματικότητα των διεθνών θεσμών να είναι περιορισμένη.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) μετατράπηκε σε πολιτική ένωση με τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, αυτός ο νέος οργανισμός δεν ασχολήθηκε μόνο με τα οικονομικά, καθώς δημιούργησε επίσης ρητά έναν τρίτο πυλώνα επικεντρωμένο στην εξωτερική πολιτική και την άμυνα. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν γενικά υποστηρικτικές, αλλά και σε

---

¹ Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές», σελ. 44

² Foreign Relations of the United States, 1949, Council of Foreign Ministers; Germany and Austria, Volume III - Office of the Historian

³ Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές», σελ. 29

⁴ Lenzu, M.: «Στρατηγική πυξίδα για ισχυρότερη ασφάλεια και άμυνα της ΕΕ κατά την επόμενη δεκαετία.»

μεγάλο βαθμό αμφίθυμες ως προς τη συνολική έννοια της άμυνας της ΕΕ. Ωστόσο, είναι πρωτοφανές το γεγονός ότι η αμερικανική στάση έχει αλλάξει σημαντικά από τότε, σε σημείο όπου σήμερα όχι μόνο να τάσσονται υπέρ της εφαρμογής της «Στρατηγικής Πυξίδας», αλλά να επιθυμούν και περαιτέρω συνεργασία στον αμυντικό τομέα.

Στη συγκεκριμένη εργασία θα αποπειραθούμε να απαντήσουμε σε δύο ερωτήματα: πώς βλέπει η ΕΕ τις ΗΠΑ μέσω της στρατηγικής πυξίδας, και πώς βλέπουν πια οι ΗΠΑ την ΕΕ στον τομέα της άμυνας. Στα επόμενα κεφάλαια, θα σκιαγραφηθούν οι έννοιες της στρατηγικής αυτονομίας, κουλτούρας και της ίδιας της Στρατιωτικής Πυξίδας, και εν συνεχεία ο ρόλος της Β. Αμερικής στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, καταλήγοντας σε συμπεράσματα για το μέλλον της ευρωατλαντικής άμυνας.

Α' Μέρος – Η στρατηγική πυξίδα

Στρατηγική αυτονομία και κουλτούρα

Το 2016 η Φεντερίκα Μογκερίνι παρουσίασε την «Παγκόσμια Στρατηγική» της ΕΕ, ένα κείμενο με τίτλο “Shared vision, common action: A stronger Europe, a global strategy for EU’s foreign and security policy”. Η στρατηγική είχε στόχο την προώθηση των συμφερόντων των Ευρωπαίων πολιτών, την ασφάλεια και την ειρήνη. Ο μόνος τρόπος για την επίτευξη του στόχου είναι η αναβάθμιση της ΕΕ σε έναν αξιόπιστο γεωπολιτικό παίκτη με την ικανότητα να δρα μόνος του. Η «στρατηγική αυτονομία» συνίσταται στην μη εξωτερική εξάρτηση, και στον τομέα της Άμυνας, είναι ξεκάθαρο ότι απαιτεί τη δημιουργία ή την απόκτηση νέων δυνατοτήτων και νέων διαδικασιών προκειμένου να υλοποιηθεί⁵. Η μείωση της αμερικανικής εξάρτησης είναι μια λογική απάντηση στην συχνά απρόβλεπτη συμπεριφορά, ειδικά με την στάση του τέως προέδρου Ντ. Τραμπ. Ένα άλλο αναγκαίο στοιχείο για την αποτελεσματικότερη ευρωπαϊκή άμυνα είναι η «στρατηγική κουλτούρα». Σχετίζεται με την επιρροή της πολιτιστικής διάστασης στην εθνική στρατηγική, καθώς είναι μια πρισματική «ενδοσκόπηση» με επίκεντρο τις συνέπειες που κρύβονται πίσω από τις διεθνείς κρίσεις και τα κίνητρα των ενεργειών ενός κράτους.⁶ Η ΕΕ θα πρέπει με βάση τον «στρατηγικό πολιτισμό» της να αντιμετωπίζει τις κρίσεις και τα ανακύπτοντα προβλήματα με έναν κοινό παρονομαστή. Το τρίτο και τελευταίο απαραίτητο στοιχείο για μια επιτυχημένη και σταθερή κοινή ευρωπαϊκή συνεργασία στον αμυντικό τομέα είναι η «Στρατηγική Πυξίδα». Ένα νέο θεσμικό θεμελιώδες κείμενο που εξηγεί λεπτομερώς ποιες ευθύνες ασφάλειας και άμυνας θέλει να αναλάβει η ΕΕ, για ποιους σκοπούς και με τι είδους εκτελεστικές επιχειρήσεις ή μη εκτελεστικές αποστολές⁷. Δεν υπάρχει καλύτερο μέσο για την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής άμυνας από την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η τελευταία στο πλαίσιο της “EUGS” συνέταξε μια έκθεση «ανάλυσης απειλών» και προκλήσεων, που τα ΚΜ της ΕΕ θα κληθούν να αντιμετωπίσουν στο βάθος της δεκαετίας, γεγονός που επιβεβαιώνει και την ανάγκη θέσπισης της, αλλά κυρίως της εφαρμογής της. Η πυξίδα της ΕΕ δείχνει τέσσερις διαφορετικές κατευθύνσεις. Αντί για Βορρά ή Δύση, η Ένωση επιδιώκει να αυξήσει τις ικανότητές της στη

⁵ Κωσταράκος: «Πραγματικότητα ή Ουτοπία» η στρατηγική αυτονομία της ΕΕ, pagenews.gr

⁶ Nayef Al-Rodhan., *Strategic Culture and Pragmatic National Interest*, globalpolicyjournal.com

⁷ Κωσταράκος: Η απαίτηση για ένα νέο γεωπολιτικό ρόλο της Ε.Ε., Καθημερινή, 11/06/21

διαχείριση κρίσεων, τις αμυντικές της δυνατότητες, την ανθεκτικότητα και τέλος τις συνεργασίες με τους συμμάχους.

Η ευρωπαϊκή θέαση των ΗΠΑ μέσω της πυξίδας

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία αποτέλεσε μια γεωπολιτική αφύπνιση για τους Ευρωπαίους, αλλά και για το ίδιο το ΝΑΤΟ, το οποίο οφείλει να αξιοποιήσει το momentum. Η ρωσική επιθετικότητα τρόπον τινά ωφέλησε τους Ευρωπαίους, καθώς συσπειρώθηκαν, και άρχισαν να κάνουν νέες και ουσιαστικές επενδύσεις στις στρατιωτικές τους δαπάνες. Η Γερμανία ακολουθούσε για σχεδόν περίπου 8 δεκαετίες μια εξωτερική πολιτική βασισμένη στη διπλωματία, την αποτροπή, και την αυτοσυγκράτηση («Politik der Zurückhaltung») ακριβώς για να εξιλεωθεί από το ναζιστικό παρελθόν της. Στον απόηχο της ρωσικής επιθετικότητας, ο καγκελάριος Όλαφ Σολτς αποφάσισε να προχωρήσει στην επανεξοπλισμό της χώρας ακυρώνοντας έτσι τη Συμφωνία του Πότσδαμ⁸.

Στη «Στρατηγική Πυξίδα» είναι απαραίτητο να τονιστεί η σημασία της περαιτέρω ανάπτυξης εταιρικών σχέσεων και η εμβάθυνση του διαλόγου στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας. Προς αυτή την κατεύθυνση, η Ένωση δεσμεύεται πως θα ενισχύσει τις σχέσεις της με την Αφρικανική Ένωση, τον ΟΑΣΕ και την Ένωση των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας⁹. Τα κράτη μέλη έχουν δεσμευτεί να ενισχύσουν ουσιαστικά τις αμυντικές τους δαπάνες, θέτοντας στόχους για την αύξηση των αμυντικών προϋπολογισμών και την καλύτερη δαπάνη τους, ιδίως για τη μείωση του κατακερματισμού και την αύξηση της διαλειτουργικότητας των ευρωπαϊκών δυνατοτήτων. Αυτό θα επιτρέψει στην ΕΕ να ανταποκριθεί στις συλλογικές τους φιλοδοξίες και τις σχετικές ανάγκες, να αυξήσει τη διαλειτουργικότητα και να κάνει χρήση οικονομικών κλίμακας μέσω μιας συντονισμένης και συνεργατικής ευρωπαϊκής προσέγγισης και της χρήσης εργαλείων της ΕΕ. Ειδικά με τις συνεχιζόμενες αμυντικές πρωτοβουλίες της ΕΕ, όπως η Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία (PESCO) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας (ETA), υπάρχουν ήδη βάσεις για την εφαρμογή του εγχειρήματος.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Δεκέμβριο του 2017 ίδρυσε το Permanent Structured Cooperation (PESCO), ένα εθελοντικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα με σκοπό την ανάπτυξη των αμυντικών δυνατοτήτων στο πλαίσιο της Ένωσης, υποδηλώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την κίνηση της προς την αμυντική αυτάρκεια αντί να βασίζεται αποκλειστικά στο ΝΑΤΟ. Στο πρόγραμμα συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη εκτός από τη Δανία και τη Μάλτα, και το 2020 τέθηκαν οι προϋποθέσεις συμμετοχής και τρίτων κρατών (κράτη μη μέλη της ΕΕ). Αυτό επέτρεψε σε κράτη όπως οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο να συμμετάσχουν σε έργα της PESCO, ενώ, θεωρητικά, διασφάλιζε τη διαλειτουργικότητα μεταξύ των συστημάτων της ΕΕ και του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ, καθώς και την εγγύηση της ποιότητας των έργων. Στο σχέδιο δράσης της «Πυξίδας» υπάρχει ρητή δέσμευση της Ευρώπης να εντείνει τη συνεργασία της με τις ΗΠΑ μέσω της Μόνιμης Συνεργασίας, και καθίσταται αναγκαίο για τα κράτη μέλη που έχουν προσχωρήσει στη Συμφωνία μέχρι το 2025 να έχουν εκπληρώσει

⁸ Η τελευταία διάσκεψη των ηγετών των Τρούμαν, Τσόρτσιλ και Στάλιν αμέσως μετά την παράδοση άνευ όρων της Ναζιστικής Γερμανίας, την πλήρη αποστρατιωτικοποίησή της, και τον τερματισμό του Β'ΠΠ τον Ιούλιο του 1945.

⁹ Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές.» σελ. 124

όλες τις δεσμευτικές δράσεις που έχουν αναλάβει¹⁰. Ένα από τα έργα στα οποία μετέχουν και οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι το «Military Mobility», μια στρατηγική πλατφόρμα που επιτρέπει την ταχεία και απρόσκοπτη μετακίνηση στρατιωτικού προσωπικού και πόρων σε ολόκληρη την ΕΕ, είτε σιδηροδρομικώς, οδικώς, αεροπορικώς ή θαλάσσης. Αυτό είναι σημαντικό για την ασφάλεια και την άμυνα της ΕΕ, την ετοιμότητα και την ανθεκτικότητά της, καθώς και για τις αποστολές και τις επιχειρήσεις ΚΠΑΑ της ΕΕ.. Πρόκειται για ένα σημαντικό βήμα προς μια στενότερη εταιρική σχέση ασφάλειας και άμυνας των δύο μερών. Οι Ευρωπαίοι ιθύνοντες δεσμεύτηκαν να εργαστούν προς έναν διοικητικό διακανονισμό για τις ΗΠΑ με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Άμυνας και συμφώνησαν να συνεργαστούν για να αυξήσουν το επίπεδο της φιλοδοξίας NATO-ΕΕ για περαιτέρω ενίσχυση αυτής της αμοιβαίας ενισχυτικής και κρίσιμης στρατηγικής εταιρικής σχέσης¹¹. Στο σχέδιο της «Πυξίδας» προβλέπεται η στρατηγική συνεργασία των βασικών δρώντων σε τομείς όπως οι πρωτοβουλίες για την άμυνα και την ασφάλεια, ο αφοπλισμός και η μη διάδοση, ο αντίκτυπος των αναδυόμενων τεχνολογιών, η κλιματική αλλαγή και η άμυνα, η άμυνα στον κυβερνοχώρο, η στρατιωτική κινητικότητα, η αντιμετώπιση υβριδικών απειλών, συμπεριλαμβανομένης της χειραγώγησης ξένων πληροφοριών και τις παρεμβάσεις, τη διαχείριση κρίσεων και τη σχέση με στρατηγικούς ανταγωνιστές. Εν κατακλείδι, η Ένωση φαίνεται να βλέπει τις Ηνωμένες Πολιτείες ως τον εγγυητή της συλλογικής ασφάλειας (κυρίως μέσω του NATO), τον οποίο σέβεται και θεωρεί απαραίτητο συστατικό στοιχείο για την εδραίωση της ειρήνης στην ήπειρό μας.

Β' Μέρος: Η θέση των ΗΠΑ στην ανάπτυξη ευρωπαϊκού αμυντικού πυλώνα

Ιστορικό ευρωατλαντικών σχέσεων

Οι ευρωαμερικανικές σχέσεις είναι η εξαρτημένη μεταβλητή στην εξίσωση ΗΠΑ – ΕΣΣΔ καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Ειδικότερα, το NATO λειτουργούσε με ομαλότητα σε περιόδους έξαρσης του διπολισμού, ενώ εν καιρώ ύφεσης υπήρχε ένταση ανάμεσα στις δύο όχθες του Ατλαντικού¹². Η κυβέρνηση Νίξον έδωσε βάση στις σχέσεις μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων της εποχής, παραγκωνίζοντας έτσι τις ευρωαμερικανικές, κάτι που οδήγησε στην ενδοατλαντική κρίση του 1973¹³. Είναι εμφανής η διάκριση της αμερικανικής προσέγγισης σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: στον οικονομικό τομέα οι ΗΠΑ συνέβαλαν στην διάρθρωση ενός ευρωκεντρικού μοντέλου για γρήγορη οικονομική ανάκαμψη, ενώ στο πεδίο της άμυνας παγιώθηκε το ατλαντικό μοντέλο μέσω της

¹⁰ "A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security", Data.Consilium.Europa.Eu.

¹¹ "Official Welcome For The US, Canada And Norway In EU Military Mobility Project". 2022. Permanentrepresentations.Nl.

¹² Αρβανιτόπουλος Κ. & Ήφαιστος Π. «Ευρωατλαντικές Σχέσεις», σελ. 146

¹³ Η κρίση στις ευρωατλαντικές σχέσεις κορυφώθηκε με τον πόλεμο στη Μέση Ανατολή το 1973 διότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προσπάθησε να διατηρήσει διαφορετική στάση από αυτή των ΗΠΑ: Η πρώτη ήθελε να διατηρηθεί το κλίμα ύφεσης των σχέσεων Ανατολής – Δύσης λόγω της εξάρτησης της Ευρώπης από το αραβικό πετρέλαιο, ενώ οι Αμερικανοί, τασσόμενοι με το Ισραήλ, θεωρούσαν ότι ήλεγχαν την κλιμάκωση.

Αρβανιτόπουλος Κ. & Ήφαιστος Π. «Ευρωατλαντικές Σχέσεις», σελ. 136

Βορειοατλαντικής Συμμαχίας ως ένας τρόπος εδραίωσης της αμερικανικής παρουσίας στην Ευρώπη. Αυτό συνέβη κυρίως λόγω πρώτον, της αναγνώρισης της στρατιωτικής αδυναμίας της Ευρώπης να υπερασπιστεί τον εαυτό της σε μια ενδεχόμενη σοβιετική επίθεση, δεύτερον, της απουσίας πολιτικής συνοχής για εδραίωση κοινής ευρωπαϊκής άμυνας και τέλος ήταν ανέφικτη η οικονομική ανάκαμψη ταυτόχρονα με αποδέσμευση σημαντικών πόρων για άμυνα. Οι αμερικανικές κυβερνήσεις τα πρώτα 20 χρόνια μετά τον Β' ΠΠ, αντιμετώπιζαν με ενθουσιασμό και υποστήριζαν το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης καθώς θα αναβαθμιζόταν η αξία της Ευρώπης ως εταίρου, θεωρώντας ότι μόνο μια ενωμένη Ευρώπη θα ήταν στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρή. Ωστόσο αυτή η υποστήριξη θα συνεχιζόταν μόνο εάν η ενωμένη Ευρώπη δεν θα αμφισβητούσε την ατλαντική πρωτοκαθεδρία στα αμυντικά ζητήματα, και θα αναγνώριζε το χρέος της απέναντι στις ΗΠΑ για την παροχή ασφάλειας¹⁴. Σε αυτό το πλαίσιο, ως απάντηση στη Διακήρυξη του St. Malo¹⁵, η Υπουργός Εξωτερικών Madeleine Albright¹⁶ τον Δεκέμβρη του 1998 υπό τον Πρόεδρο Μ. Κλίντον, έγινε 1^η φορά αναφορά στο τι θεωρούσαν οι ΗΠΑ ως κόκκινες γραμμές σχετικά με την ευρωπαϊκή αμυντική ολοκλήρωση. Τα γνωστά “3Ds” της Albright ήταν “no decoupling, no duplication, and no discrimination” (χωρίς αποσύνδεση, αντιγραφή ή διάκριση), τα οποία έθεσαν το de facto πλαίσιο για την αμερικανική πολιτική στο εν λόγω θέμα. Οι επόμενες δύο δεκαετίες ήταν δύσκολες για την ΕΕ καθώς δεν έμειναν πολλά περιθώρια ανάπτυξης της ευρωπαϊκής άμυνας. Η γεωπολιτική σημασία εκείνης της στιγμής είναι θεμελιώδης διότι οι ΗΠΑ τότε ανησυχούσαν για το μέλλον της νατοϊκής συμμαχίας, εάν η ΕΕ θα κατάφερνε να την ξεπεράσει καθιστώντας τον Οργανισμό ένα «λείψανο του παρελθόντος» και την απομάκρυνση της τελευταίας από την αμερικανική σφαίρα επιρροής. , καθώς την χρειάζονται για να μετατραπεί η ίδια σε έναν ισχυρότερο δρώντα παγκοσμίως.

Η αμερικανική στρατιωτική παρουσία και το NATO εγγυήθηκαν την ευρωπαϊκή ασφάλεια, περιόρισαν τη Ρωσία και επέτρεψαν στη Γερμανία να παραμείνει στρατιωτικός νάνος, αν και ήταν μια σημαντική οικονομική και βιομηχανική δύναμη¹⁷. Το πολιτικό πλαίσιο αυτής της ρύθμισης ασφάλειας άλλαζε συχνά, αλλά τα θεμελιώδη στοιχεία της ευρωπαϊκής ασφάλειας παρέμειναν τα ίδια. Η δήλωση του Γάλλου προέδρου, Ε. Μακρόν¹⁸ το 2019, ότι βιώνουμε τον εγκεφαλικό «θάνατο» του NATO, παρόλο που προκάλεσε παγκόσμιο σοκ, ήταν μια αναζωογονητική δόση ρεαλισμού και αποτέλεσε ένα κάλεσμα για την εδραίωση της ευρωπαϊκής κυριαρχίας στον αμυντικό τομέα. Η Ευρώπη ξεκίνησε τη δημιουργία ενός χώρου οικονομικής ανάπτυξης και αγορών πριν από περίπου 70 χρόνια, εγχείρημα που στέφθηκε με επιτυχία, καθώς οδήγησε στην οικονομική και νομισματική ενοποίηση. Για πολλές δεκαετίες, και ειδικά στην μεταψυχροπολεμική εποχή, ο ευρωκεντρισμός κυριαρχούσε και κυριαρχεί στα οικονομικά ζητήματα, ενώ σε θέματα άμυνας και ασφάλειας, συνεχίζεται η αμερικανική πρωτοκαθεδρία.

¹⁴ Αρβανιτόπουλος Κ. & Ήφαιστος Π. «Ευρωατλαντικές Σχέσεις», σελ. 147

¹⁵ Τον Δεκέμβριο του 1998, ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλέρ και ο Γάλλος Πρόεδρος Ζακ Σιράκ συνέταξαν ένα έγγραφο δια τη δημιουργία ΕΠΑΑ, συμπεριλαμβανομένης μιας ευρωπαϊκής στρατιωτικής δύναμης ικανής για αυτόνομη δράση.

Φράγκος Σπ.: «Η Ευρώπη σε αναβρασμό» - Το Βήμα Online. 24/11/08

¹⁶ US Department of State, “Secretary of State Madeline K. Albright: Interview on NBC-TV 'The Today Show' with Matt Lauer”

¹⁷ “Keep the Americans in, the Russians out, and the Germans down” – ο 1^{ος} ΓΓ του NATO, λόρδος Τζμει, για τους στόχους της Συμμαχίας.

¹⁸ “Emmanuel Macron Warns Europe: NATO Is Becoming Brain-Dead”. 2019. The Economist.

Το NATO και οι ΗΠΑ ως σταθερός εγγυητής ασφαλείας

Η σημασία του NATO είναι αδιαμφισβήτητη. Είναι η πιο πετυχημένη συμμαχία στην ιστορία διότι κατάφερε να συνδέσει την Ευρώπη με τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Η Ατλαντική Συμμαχία και η ΕΕ αποτελούν δύο θεμελιώδεις πυλώνες πολυμερούς ασφάλειας και Άμυνας. Ο στόχος δεν είναι να δημιουργηθεί μια αντιπαλότητα μεταξύ των δύο, αλλά η εδραίωση μιας επωφελούς συνεργασίας και για τα δύο μέρη. Η ευρωπαϊκή άμυνα δεν πρέπει να ανταγωνίζεται το διεθνές σύστημα ασφαλείας ή το NATO διότι διαθέτουν συμπληρωματικό ρόλο. Η αντίθεση των ΗΠΑ στις αμυντικές προσπάθειες της ΕΕ από τη δεκαετία του '90 ήταν ένα στρατηγικό λάθος που έχει υπονομεύσει τόσο την ίδια την Ένωση όσο και το NATO. Είναι καιρός για μια νέα αμερικανική προσέγγιση που ενθαρρύνει φιλόδοξες ευρωπαϊκές αμυντικές στρατηγικές. Οι διαδοχικές κυβερνήσεις των Δημοκρατικών και των Ρεπουμπλικανών είδαν μικρή πρακτική αξία στη συνεργασία με την ΕΕ και θεώρησαν τις προσπάθειες ολοκλήρωσης της ως μια εσωτερική διεργασία που δεν αφορούσε τις ΗΠΑ. Όπως εξήγησε ο Τομ Ράιτ σε μια έκθεση του Brookings Institution το 2017, «Τα τελευταία 10 χρόνια, ξεκινώντας από την κυβέρνηση Ομπάμα και επιταχύνοντας στην κυβέρνηση Τράμπ, οι ΗΠΑ έχουν απομακρυνθεί διπλωματικά και πολιτικά από την Ευρώπη, θεωρώντας ότι θα έπρεπε να αφήσουν το ευρωπαϊκό σχέδιο στους Ευρωπαίους». Ο Τραμπ απέρριψε τις νέες αμυντικές πρωτοβουλίες της Ένωσης, λόγω της πεποίθησής του “America First” που ταυτίστηκε με τη διεθνή απομόνωση και αποξένωση από τους διεθνούς οργανισμούς, καθώς θεωρούσε ότι οι διεθνείς θεσμοί εγκλωβίζουν τις ΗΠΑ αντί να προβάλλουν τη δύναμή τους. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι όσον αφορά την PESCO, η κυβέρνηση Τραμπ ήταν σε μεγάλο βαθμό υποστηρικτική, εφόσον αυτά τα έργα δεν αντιγράφουν ή αφαιρούν πόρους από το NATO. Η κυριότερη ανησυχία τους έχει να κάνει με τις αμυντικές βιομηχανικές λογικές και ο φόβος είναι ότι η αμυντική συνεργασία της ΕΕ θα κλείσει τις αμερικανικές εταιρείες. Για μια αμερικανική κυβέρνηση με την τάση να συνδέει μεταξύ τους την οικονομία και την ασφάλεια και να επιδιώκει μια ξεχωριστή οικονομική εθνικιστική ατζέντα, η σημασία αυτής της προοπτικής δεν πρέπει να υποτιμάται¹⁹. Ως εκ τούτου, ο πρωταρχικός στόχος του προγράμματος θα πρέπει να είναι η Ευρώπη να είναι σε θέση να αναλάβει περισσότερες ευθύνες για ορισμένα από τα δικά της καθήκοντα περιφερειακής ασφάλειας και, με τον τρόπο αυτό, να γίνει επίσης ισχυρότερος εταίρος των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Ουάσιγκτον θα μπορούσε με την τεράστια επιρροή της να ενισχύσει και να στηρίξει τις φιλοδοξίες της Ευρώπης στη στρατιωτική εμπάθυση, και ταυτόχρονα να «πιέσει» και τα πιο διστακτικά κράτη μέλη (βλ. Πολωνία) να υποστηρίξουν το εγχείρημα.

Από την άλλη πλευρά, μπορεί η κυβέρνηση Μπάιντεν να φέρνει ξανά τις ΗΠΑ στο NATO, αλλά θέλει να δει τους Ευρωπαίους όχι μόνο να ξοδεύουν περισσότερα για την άμυνα αλλά και να προσφέρουν και σε στρατιωτικές δυνατότητες²⁰. Ο Αμερικανός πρόεδρος θα θέλει τα αμυντικά έργα της ΕΕ να επικεντρώνονται περισσότερο στις επιχειρησιακές δυνατότητες που καλύπτουν τα κενά του NATO και στις αποτελεσματικές ικανότητες ανάπτυξης παρά σε θεσμούς και γραφειοκρατικές διαδικασίες. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι Αμερικανοί ενδιαφέρονται όλο και λιγότερο για την περιπολία στη γειτονιά της ΕΕ (από τον Ομπάμα μέχρι και σήμερα), καθώς το επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους είναι η στροφή προς την

¹⁹ Brattberg, E. "How Washington Views New European Defense Initiatives". Carnegie Endowment For International Peace.

²⁰ Brattberg E. "What Can Europe Offer Biden on Security and Defense?", Carnegie Endowment for international peace

Ασία²¹, ειδικά στον Ινδο – Ειρηνικό (pivot to Asia). Παράλληλα, η Μεγάλη Βρετανία τότε εγκατέλειψε την ΕΕ με το δημοψήφισμα του Brexit. Επομένως, με τις ΗΠΑ να κοιτούν ανατολικά, και με τη Μεγάλη Βρετανία εκτός ΕΕ επίσημα από το 2021, αυτό σήμαινε ότι η Ευρώπη έπρεπε να αναλάβει ολοένα και περισσότερο την κύρια ευθύνη για τη διασφάλιση της νότιας γειτονιάς της. Η σύνδεση κάθε αμυντικής πολιτικής με την Ατλαντική Συμμαχία, αλλά και τις στρατηγικές του, είναι σαφώς μείζονος σημασίας και πρέπει να τυγχάνει σεβασμού, αλλά δεν πρέπει να αποτρέπει την αυτόνομη ευρωπαϊκή δράση²².

Είναι ευτυχής συγκυρία ότι η ανάπτυξη εν λόγω εγχειρήματος και η αναθεώρηση του «strategic concept» του NATO λαμβάνουν χώρα σχεδόν παράλληλα μεταξύ τους. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, θα δοθεί η ευκαιρία και στα δύο μέρη να ενισχύσουν τις δυνατότητες τους στη διαχείριση κρίσεων και στη συλλογική άμυνα. Όταν αναφερόμαστε στις σχέσεις ΕΕ – NATO, κυρίως αναφερόμαστε στις πολύπλοκες ευρωατλαντικές σχέσεις. Στην ουσία το NATO σχετίζεται περισσότερο με την ΚΠΑΑ παρά με την Ένωση, καθώς και τα δύο αποτελούν μέρος της εργαλειοθήκης της ευρωπαϊκής ασφάλειας. Σχεδόν τα περισσότερα μέλη της Ατλαντικής Συμμαχίας (75%) ανήκουν στην ΕΕ, και αντιστρόφως. Για πολλά μέλη της Ένωσης, το NATO εξακολουθεί να είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της συλλογικής άμυνας. Στη Συνθήκη για την ΕΕ, στο άρθρο 42,7 γίνεται νύξη για το θέμα της «συλλογικής ασφάλειας», και τονίζεται ότι την αμυντική πρωτοκαθεδρία την έχει το NATO, και η ΚΠΑΑ μόνον προσαρμόζεται. Προφανώς μια ισχυρότερη ΕΕ θα ήταν σαφώς ένας πιο αξιόπιστος στρατηγικός σύμμαχος της Συμμαχίας. Η συνεργασία τους σε στρατιωτικές δυνατότητες χρήζει βελτίωσης διότι σε ένα περιορισμένο δημοσιονομικό περιβάλλον, ούτε η ΕΕ ούτε τα μέλη του NATO έχουν την πολυτέλεια να σπαταλούν ολοένα και σπανιότερους αμυντικούς πόρους. Ξεχωριστά, και οι δύο οργανισμοί ενθαρρύνουν τα μέλη τους να συνεργαστούν για την ανάπτυξη ικανοτήτων, αλλά θα πρέπει να συνεργαστούν πολύ περισσότερο. Εάν οι εθνικές δαπάνες και οι εξοπλισμοί δεν συντονίζονται μεταξύ τους, είναι μια καθαρή σπατάλη των εθνικών πόρων. Το NATO θα πρέπει τελικά να γίνει στρατιωτικό συστατικό μιας ισχυρότερης στρατηγικής σχέσης και για τους δυο δρώντες. Μια πολύ ισχυρότερη και πιο στρατηγική εταιρική σχέση ΕΕ-ΗΠΑ είναι πιθανό να αναπτυχθεί μέχρι το 2030, λόγω του συνδυασμού του αναδυόμενου πολυπολικού κόσμου και της βάσης των θεσμικών μεταρρυθμίσεων της Συνθήκης της Λισαβόνας. Σε αυτό το πλαίσιο, το NATO θα παραμείνει ζωτικό στρατιωτικό συστατικό της ευρωατλαντικής σχέσης.

Η «στρατηγική πυξίδα» μέσα από τα μάτια της Αμερικής είναι η αρχή μιας εποικοδομητικής συνεργασίας. Παρ' όλο που υπήρχε για χρόνια υπερδραστηριοποίηση από την πλευρά των Ευρωπαίων στα θέματα άμυνας, η «Πυξίδα» ήρθε στην καλύτερη δυνατή στιγμή, καθώς φαίνεται ότι είναι ένα αποτελεσματικό σχέδιο δράσης που θα δώσει την ευκαιρία σε όλα τα μέρη να εξασφαλίσουν ότι έχουν τις ίδιες αντιλήψεις περί επικείμενων απειλών. Η ανάπτυξη του νέου αμυντικού σχεδίου γίνεται πάντα παράλληλα με το NATO, καθώς πολλές φορές έχει τονιστεί ότι η πρωτοκαθεδρία της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας δεν θα κλονιστεί, αλλά αντιθέτως, θα συμβάλλει τα μέγιστα στην εδραίωση της συλλογικής

²¹ Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές.» σελ. 18

²² Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές.» σελ. 21

ασφάλειας.²³

Συμπεράσματα

Αυτή η στρατηγική πυξίδα περιγράφει λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της θα ενισχύσουν την ασφάλεια και την άμυνά τους. Το σχέδιο παρέχει τη στρατηγική προοπτική και περιγράφει επακριβώς τα εργαλεία και τις πρωτοβουλίες που απαιτούνται για την εξασφάλιση ταχύτερης, αποφασιστικής και ισχυρής δράσης της ΕΕ.

Παρά τη σημαντική πρόοδο των τελευταίων ετών και μια σειρά από αμυντικά σχέδια και πρωτοβουλίες για την αμυντική ενοποίηση, η ΕΕ δεν είναι επαρκώς εξοπλισμένη για να αντιμετωπίσει όλο το φάσμα των απειλών και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει μόνη της. Από την ίδρυση της ΕΕ, υπήρχε αυτή η αμφιθυμία, όχι μόνο των ΗΠΑ, αλλά και των ίδιων των κρατών μελών της για περαιτέρω συνεργασία στην άμυνα, καθιστώντας την γεωπολιτικά αδύναμη, και ανίκανη να δράσει άμεσα σε κρίσεις στην ίδια της τη γειτονιά. Έμεινε προσκολλημένη στην ατλαντική αμυντική ομπρέλα για δεκαετίες, ούσα τροχοπέδη για την δική της ανάπτυξη. Υπό το φως των σημερινών προκλήσεων ασφάλειας, πρέπει να αλλάξει άμεσα η ευρωπαϊκή στάση και να περιοριστεί σημαντικά το χάσμα μεταξύ των φιλοδοξιών και των ενεργειών της ΕΕ. Η συνεργασία ΗΠΑ – ΕΕ θα είναι αμοιβαία επωφελής μέσω του πολιτικού διαλόγου, της ανταλλαγής πληροφοριών, της από κοινού ανάπτυξης στρατιωτικών ικανοτήτων και της στρατιωτικής κινητικότητας.

Συνεπώς, κρίνεται αναγκαίο να λάβουμε υπόψιν το γεγονός ότι η σταθερότητα του ευρωατλαντικού συστήματος άμυνας και ασφάλειας, και μονιμότητα του χαρακτήρα του, δεν αποτελούν σταθερές αξίες. Η προσήλωση των ευρωπαϊκών κρατών στη Συμμαχία είναι λόγω του φόβου που απορρέει από το κενό ισχύος που θα αφήσει η αμερικανική κυριαρχία, και των απρόβλεπτων εξελίξεων των ενδο – ευρωπαϊκών σχέσεων. Η Ουάσιγκτον πρέπει να βρει ένα νέο τρόπο συνεργασίας με τις Βρυξέλλες, αποσκοπώντας στην ενίσχυση της Ένωσης και στην ενθάρρυνση της να αναλάβει έναν πιο σημαντικό γεωπολιτικό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα. Για να είναι αυτό εφικτό απαιτείται η ανάπτυξη της σκληρής στρατιωτικής της ικανότητας, όχι για να απειλήσει την ύπαρξη της Βορειοατλαντικής συμμαχίας, αλλά προς επίρρωση του ίδιου του Οργανισμού και της ανανέωσης των ευρωαμερικανικών σχέσεων.

---

²³ Orienting European security: The EU Strategic Compass and EU-US defense cooperation, Atlantic Council 2022

Βιβλιογραφία

1. Αρβανιτόπουλος Κ. & Ήφαιστος Π. «Ευρωατλαντικές Σχέσεις» (Ποιότητα, Αθήνα 2003)
2. Κοπά Μ. «Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας: Η ιστορία, οι θεσμοί, οι στρατηγικές.» (Πατάκη, Αθήνα, 2017)
3. Κωσταράκος Μ.: Η απαίτηση για ένα νέο γεωπολιτικό ρόλο της Ε.Ε., Καθημερινή, 11/06/21
4. Κωσταράκος Μ.: «Πραγματικότητα ή Ουτοπία» η στρατηγική αυτονομία της ΕΕ, rapenews.gr, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 02/07/22)
5. Φράγκος Σπ.: «Η Ευρώπη σε αναβρασμό» - Το Βήμα Online. 24/11/2008 διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 06/07/22)
6. “A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security”, Data.Consilium.Europa.Eu. διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)
7. Brattberg, E. "How Washington Views New European Defense Initiatives". Carnegie Endowment For International Peace. διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 06/07/22)
8. Bergmann M. Lamond J.,Cicarelli S. “The Case for EU Defense, A New Way Forward for Trans-Atlantic Security Relations” – Centre for American Progress, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)
9. Brattberg E. “What Can Europe Offer Biden on Security and Defense?”, Carnegie Endowment for international peace, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 02/07/22)
10. "Emmanuel Macron Warns Europe: NATO Is Becoming Brain-Dead". 2019. The Economist. διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 06/07/22)
11. Foreign Relations of the United States, 1949, Council of Foreign Ministers; Germany and Austria, Volume III - Office of the Historian, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 05/07/22)
12. Lazar A. “Five Reasons Why NATO Nations Don't Always Pay Their Fair Share”, nbcnews.com, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)
13. Lenzu, M.: «Στρατηγική πυξίδα για ισχυρότερη ασφάλεια και άμυνα της ΕΕ κατά την επόμενη δεκαετία.» 21/03/22, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 06/07/22)
14. McTague T. & Nicholas P., “How ‘AMERICA FIRST’ became America alone”, (The Atlantic), διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 01/07/22)

15. NATO's New Momentum: A Conversation With U.S. Ambassador to NATO
Julianne Smith, Foreign Affairs, Οκτώβριος 2021, διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 01/07/22)
16. Nayef Al-Rodhan,, “Strategic Culture and Pragmatic National Interest”,
globalpolicyjournal.com διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 02/07/22)
17. Parry E. J., “The St Malo declaration 10 years on” - Financial Times διαθέσιμο [εδώ](#)
(τελευταία ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)
18. Questions and answers: Threat Analysis – a background for the Strategic Compass –
European Union External Action, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης
02/07/22)
19. "Official Welcome For The US, Canada And Norway In EU Military Mobility
Project". 2022. Permanentrepresentations.Nl. διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια
πρόσβασης 05/07/22)
20. “Orienting European security: The EU Strategic Compass and EU-US defense
cooperation,” Atlantic Council 2022, διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης
05/07/22)
21. "Strategic Compass | European Union Institute For Security Studies".
2022. Iss.Europa.Eu. διαθέσιμο [εδώ](#), (τελευταία ημ/νια πρόσβασης 03/07/22).
22. Thomas Wright, «A post-American Europe and the future of the United States
Strategy» (Washington: Brookings Institution, 2017), διαθέσιμο [εδώ](#) (τελευταία
ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)
23. Zandee D &, Kruijver K, The European Intervention Initiative Developing a shared
strategic culture for European Defense, Clingendael Report ,September, 2019.
Διαθέσιμο [εδώ](#)
24. US Department of State, “Secretary of State Madeline K. Albright: Interview on
NBC-TV 'The Today Show' with Matt Lauer”, 19 Φεβρουαρίου 1998, διαθέσιμο [εδώ](#),
(τελευταία ημ/νια πρόσβασης 29/06/22)